

BATI'DA İLETİŞİM KONUSUNDA İYİMSER VE KÖTÜMSER GÖRÜŞLERİN KAYNAKLARI VE ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

Ertan EĞRİBEL & Ufuk ÖZCAN

Özet: Bugün Batı birçok alanda olduğu gibi bilgi ve iletişim alanında da merkezi bir konumdadır. Batı'nın amacı güç yaratmak ve tüm dünyayı ona bağımlı kılmaktır. Batı bu şekilde ilişkileri yönlendirmek istemektedir. Batı dünyayı orduyla, ekonomiyle ve siyasetle kontrol etmektedir. İletişim yoluyla yaratılan ve yaygınlaştırılan hegemonik güç, Batı için dördüncü güç işlevi görmektedir. Batı'daki iyimser ya da kötümser iletişim ifadeleri nihayetinde bir ortaklık taşımaktadır. Bu anlamda, Batı iyimserliğine katılmamızın neden söz konusu olmadığını ve Batı karamsarlığına düşmemiz için bir neden olmadığını bu çalışma ile anlayacağız.

Anahtar Kelimeler: Batı, Batı İyimserliği, Batı Kötümserliği, Batı Dışı Toplamlar.

ON THE BASES AND THE CRITICISM OF THE OPTIMISTIC AND PESSIMISTIC VIEWS REGARDING COMMUNICATION IN THE WEST

Ertan EĞRİBEL & Ufuk ÖZCAN

Abstract: Today, the West is in a central position in the fields of information and communication as well as in many other fields. The aim of the West is to create power and make the whole world dependent on it. In this way, the West wants to direct relations. The West controls the world with the army, economy and politics. The hegemonic power created and widespread by means of communication also functions as the 4th power for the West. Optimistic or pessimistic communication statements in the West ultimately carry a commonality. In this sense, with this study, we will realize why it is out of the question for us to agree with Western optimism and why there is no reason for us to fall into Western pessimism.

Keywords: West, Western Optimism, Western Pessimism, Non-Western Societies.

BATI'DA İLETİŞİM KONUSUNDA İYİMSER VE KÖTÜMSER GÖRÜŞLERİN KAYNAKLARI VE ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

Ertan Eğribel • Ufuk Özcan

Günümüzde Batı'nın birçok alanda olduğu gibi bilgi ve iletişim alanlarında da merkezi ve yayıcı bir pozisyonda olduğu ve büyük çekim gücü oluşturarak bütün dünyayı kendisine bağımlı kılmaya çalıştığı görülmektedir. Batı son iki yüz yılda Batı-dışı toplumlar üzerindeki egemenlik ve üstünlüğüne dayanarak, toplumlar arası ilişkileri denetlemede bilgi ve iletişim kanallarını da kullanarak Batılı ve Batı-dışı toplumları yönlendirme ve hegemonyasını pekiştirme yöntemlerine yeni bir boyut eklemiştir. Batı, bilginin merkezi ve yayıcısı olmanın avantajlarından yararlanarak ilişkilere yön vermekte olduğu kadar, dünya pazarlarına sunduğu bilgi ve iletişim sistemleriyle yeni ve kârlı bir kapitalist sektör (medya ve bilişim) yaratmakta da aşamalar kaydetmiş durumdadır.¹ Batı'nın dünyayı denetlemekte yararlandığı savaş/ordu, ekonomi ve siyaset üçlüsüne yeni bir halka daha eklenmiş bulunmaktadır: Medyanın, güdümlü bilgi içeriklerinin sınır tanımaz gücü. Bu yeni güç kaynağı, Batı'nın fiziksel şiddet yöntemleriyle (asker sevkıyatı, işgal, kitlesel imha vs.) gerçekleştiremeyeceği hedefleri merkezi bir siyaset eşliğinde, üstelik dünya ölçeğinde uygulayabilmesine olanak vermektedir. Son iki yüz yıllık dönem içinde iletişim araçlarının oluşturduğu ve yaygınlaştırdığı hegemonik güç ordu, siyaset ve ekonomiden sonra gelen 4. güç olarak önemli bir işlev görmektedir. Giderek günümüzde iletişim teknolojisine verilen üstünlükle, zaman ve mekân sınırlarını aşan Batı dünya egemenliğinin gelişmesiyle, iletişim toplumsal değişmeyi sağlayan büyük bir güç olarak görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının çeşitli toplumsal kurumların yerini aldığı ve onların işlevini üstlendiği görüşü iletişim kaynaklı yeni kuramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İletişimin önemi ve gücü bugün daha çok öne çıkarılmıştır. Bu nedenle iktisadi, tarihi kuramlar gözden düşerken, toplumsal gelişme ve değişimde ve giderek toplumu tanımlamada iletişime

¹ Medyaların bir tür sanayi sektörüne dönüştüğü hakkında bkz. N.T. Desmoulin, *Medya Ekonomisi*, İstanbul, 1993.

dayalı açıklama ve kuramlar belirleyici hale gelmiştir. Günümüzde ABD eksenli küreselleşme açıklamalarında iletişim araçları öne çıkarken, toplum düzeyinde de bilgi toplumu, bilişim toplumu, ağ toplumu gibi kavram ve modeller toplum bilimlerinde etkili hale gelmiştir. ABD dünya egemenliğini pekiştirirken sadece yeni bir toplum örgütlenmesini gündeme getirmemekte, aynı zamanda kendi çıkar ve deneyimlerinin ürünü olan bilgi/bilinç örgütlenmesini de kurumsallaşma/tekelleşme düzeyinde öne çıkarmaktadır. Bunun toplum bilimlerinde olduğu gibi gündelik yaşam içinde yansıması iktidar ve iletişim/bilgi ilişkisinin tartışılması biçimindedir. Bu yönde ortaya çıkan görüşler farklı çıkarlar nedeniyle birbirine karşıtlıklar taşımaktadır.

XIX. yüzyılda Batı içi çekişmeler içinde yeni düzen-geleneksel düzen arasındaki ayrım ve çelişkisi yanında burjuva kitle iletişim kültürü ve proleter iletişim kültürü ve bilinç oluşturma çabaları öne çıkmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları sırasında ve sonrasında bu ayrım kitlesel yeni biçimler kazanmış, Batı içi çekişme ve çatışmalar dünya ölçüsünde genişlemiştir. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında Batı içi farklılık ve çatışmalar sona erdiğinde iletişim teknolojisinin oluşturduğu ve aktardığı bilinç iyimser ve kötümser görüşler çerçevesinde çelişkisizlikle ifade edilmiştir. Buna karşılık Batı-dışı toplumlarla ilişkili farklılık ve karşıtlıklar içinde iletişim araçlarının rolü, görevi daha değişik biçimde gündeme gelmiştir. Yeni dönemde ABD, dünya egemenlik örgütlenmesi içinde iletişim teknolojisi ve bilincinin oluşmasına ve bilgi kaynaklarının denetimine özel bir önem vermiş, bu yönde bir kurumsallaşmaya ve tekeli elinde tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle kendi bilgi kaynaklarını dünyaya açmak ve yaymakla, dünyanın bir dengeye, küreselleşmeye doğru gittiği ve dünya gücünün paylaşıldığı görüntüsü vermektedir. ABD için yönlendirilmiş ve denetlenmiş bilgiyi dünyayla paylaşmak sorun yaratmamaktadır. ABD dünya egemenliğini yayınlatabilmek ve pekiştirmek için toplum ve bilgi örgütlenmesini birlikte yürütmek zorundadır. Bu nedenle tek yönlü bir iletişim yerine geniş kitlelerin, toplumun da katılacağı yeni iletişim örgütlenmesinin kendi iletişim araçlarını da yarattığının gündeme getirilmesi gerekmiştir. Artık çeşitli dikey kurumsal iletişim biçimleri yanında, kişilerin oluşturduğu duvar yazılarından fanzin ve fotokopilere, sokak şarkıcıları ve gösterilerinden kahve toplantılarına, sokak tiyatrolarından kişisel internet kullanımlarına kadar çeşitli yatay iletişim biçimleri söz konusudur. Gelişen iletişim teknolojileri ve biçimleri öğrenme, görüş ortaklığı veya karşıtlığı ile sınırlanmadan yeni yönetme ve düzene katma biçimleri, yeni ticaret, tanıtım ve reklam, ideoloji ve propaganda imkanları sunmaktadır. İletişim biçimlerinin çeşitlenmesine karşın ABD dünya egemenliğinin ve üstünlüğünün paylaşılması elbette söz konusu değildir. Batı'da gündeme gelen iletişim konusundaki iyimser ve kötümser görüşlerin kaynağında da bu çelişki bulunmaktadır. Olayın bütünlüğü içinde kavranamaması bir yandan

iletişim araçlarının etkinliğinin verili dünya egemenlik ilişkileri açısından iktidarın toplum üzerindeki nüfuzunu artırdığı yönünde kötümser görüşlere kaynaklık ederken,² diğer yandan iletişim araçlarının yaygınlaştırdığı bilincin dünya ölçüsünde genelleşmesi ve yaygınlığı özgürleşme ile ilgili iyimser açıklamalara neden olmaktadır. Bu açıklamalar aynı zamanda toplum bilimlerinde geçmişte öne sürülen açıklama ve kuramların da değişmesine, gözden düşmesine neden olmuştur. Bu yönü ile de konu bizi ilgilendirmektedir.

XXI. yüzyılın uzun girişinde olduğumuz son on yıllarda Batı'da gündeme gelen ve egemen olan görüşe göre bütünsel dünya görüşleri ve kuramların sonu gelmiş, ideolojiler çağı kapanmış, misyonlarını, temel varlık nedenlerini yitirmiş olan dünya görüşlerinin ve entelektüellerin sonunu müjdeleyen iletişim veya bilişim (medya) çağından söz edilmeye başlanmıştır. Uydu, TV ve internet iletişiminin gelişmesi sonucunda modern yazılı basın ve işlevinin ağırlığını yitirdiğinden söz edilmektedir. Yeni medyaların olağanüstü gelişimi ve yaygınlık kazanması karşısında Batı'da çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Belli merkezlerden yayılan yoğun bilgi ve mesajların dünyanın büyük bir bölümü üzerinde görülmedik ölçüde etkili olması olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin konusu haline gelmiştir. Bu tartışmalar yeni de değildir. Bu tartışmalarda başlangıçta iyimser ve kötümser görüşler yan yana sunulmuştur. Günümüzde de başlangıçtaki farklılaşma ve çatışma eğilimi devam etmektedir. Medyalar aracılığıyla dünyanın büyük bir köye dönüştüğü, ülkeler ve kültürler arasında evrensel ve gerçek bir iletişim olanağının açıldığı, özgürlük ve demokrasinin ilerleme olanağının her zamankinden daha çok olduğu yolunda iyimser görüşler yanında, iletişim araçlarının otoriter, şiddete dönük bir yaşam tarzının kaynağı olduğu yolundaki görüşler de aynı güçte savunulmaktadır.³ Bu ikisini birbirinden ayırıştırarak birbirine karşıt görüşler olarak tartışmak yerine bütünlüğü içinde tartışmak gereklidir. Bu görüşlerin ayrı ayrı tartışılması Batı dünya egemenliği içinde çelişki ve tartışmalar nedeniyledir. Konu Batı'da otorite/egemenlik ve iletişim ilişkisi biçiminde tartışılmasına karşılık Batı-dışı ülkeler bu tartışmanın içinde değildir veya Batı kaynaklı tartışmaların uzantısı biçimindedir. Batı içinde hem toplumlar, hem de sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmalar, farklı çıkarlar özellikle XX. yüzyılda en çarpıcı biçimde ortaya çıkmış ve iletişim araçları bu yöndeki tartışmaların odağında yer almıştır.

² Bu konuda kötümser görüşün en anlamlı örneği Jean Baudrillard'ın çeşitli metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.

³ Medya hakkında bu tür görüşlerin sahibi olan Marshall McLuhan, Soğuk Savaş döneminde yaptığı çalışmalarında, siyasi-askeri kutuplaşmaların aşıldığı bir dünyanın evrensel bütünleşmesini çağrıştırmak amacıyla "Global Köy" kavramını ileriye sürmüştür.

Özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Batı'da faşist, kapitalist ve sosyalist sistemler arasındaki çekişmede modern iletişim araçları önemli bir rol üstlenmiştir. Faşizme karşı savaşın bir cephesi de iletişim (propaganda) alanındadır. Ancak aynı iletişim araçlarının farklı bir biçimde özgürleşme ve demokrasiye karşı kullanabileceği savaşın deneyimleri içinde keşfedilmiştir. Bu nedenle Frankfurt Okulu mensuplarının iletişim teknolojisinin ve kültür endüstrisinin kapitalist sistemin bir unsuru olarak olumsuz değerlendirmeleri ilgi ile karşılanmıştır. Ancak bu görüşün ötesinde savaş sonrası koşullarda ABD ile SSCB arasındaki çekişmede de iletişim araçları özel bir rol oynamıştır. ABD'nin bu yönde SSCB aleyhine yürüttüğü anti-propaganda gündelik yaşam tarzı ve refah üzerinden yapılan çeşitli karşılaştırmalar temelinde etkili olmuştur. Gerçekten, 1950'li ve 1960'lı yıllarda ABD ve SSCB arasında hüküm süren Soğuk Savaş'ın en can alıcı döneminde basın ve diğer kitle iletişim araçlarının son derece etkili olduğu bilinmektedir. Bu çekişme ve çatışma içinde iletişim araçlarının rolüne yönelik iyimser görüşler vardır. Daha sonra ortaya çıkan iletişim/bilgi/tüketim çağı ve toplumu görüşlerinin ortaya çıkmasında da bu yaygın iyimserlik ve çatışma içinde kazanılan başarı önemli bir rol oynamıştır. İletişim araçlarının rolüne ilişkin iyimser görüşlere karşın karamsar görüşler de yok değildir. Bu açıklamalar kuramsal düzeyde de etkilidir. Frankfurt Okulu'nun bu yönde görüş ve kaygıları bilinmektedir. Bu kaygılarında yalnız da değillerdir. 1950'lerin ABD'si göz önüne getirildiğinde, basının adeta devletin resmi yayın organı haline geldiği ve toplumsal paranoyanın yaratılmasına etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Bu döneme ilişkin eleştirel çalışmalarıyla tanınan C. Wright Mills'in, Amerikan toplumu için, tekeli kitle medyalarının tek yönlü baskısına maruz kalan, bireysel etkileşimin engellendiği, şirketlerin ve seçkinlerin güdümlediği, totaliter bir geleceğe doğru giden bir tür kitle toplumu saptamasında bulunması bu kaygının bir başka boyutunu göstermektedir.⁴ Ancak karşıt yönde iyimser görüşlerin de kendi dayanakları vardır. Kitle iletişim araçlarının yeni gücünü gören bazı sosyal bilimciler, sosyalist blokun çözülmesini medyanın bir başarısı olarak gösterecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu görüşler iletişimle ilgili yaygın kuramlara da kaynaklık etmiştir.

İletişim teknolojisi ve yaygınlaştırdığı bilinçle ilişkili görüşlerin medyaların kendi iç dinamiklerinde taşıdığı nitelikleri fazlasıyla abarttıkları söylenmelidir. Çünkü medyaların, onun gücünü elinde bulunduranların çıkar ve amaçlarından bağımsız, ayrı bir gücünün bulunmadığı bir gerçektir. Bu bakımdan, medyaların kendilerini kuşatan somut çerçevelerden (dünya siyaseti, sanayi toplumunun yapay ihtiyaçlar yaratma gereksinimi, bölgesel ve global çıkarlar, toplumsal ve toplumlar arası çıkar çatışmaları vs.) bağımsız

⁴ C. Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.

bir varlığının bulunmadığı ileri sürülebilir. Öte yandan medyaların tek taraflı, karşılıksız bir bilgilendirme ve imaj bombardımanı ile kapitalist bireyi bir köleye dönüştürdüğü, gündelik yaşamı ticarileştirdiği, her şeyi metaya dönüştürdüğü, seyirlik bir gösteri toplumunu ortaya çıkardığı,⁵ bireyin önceden oluşturulan ve amaca yönelik olarak sunulan bilgi ve mesajlar karşısında pasif bir alıcıya dönüştüğü, insan ürünü olan medyaların sonunda insana yabancılaştığı, bireyin kitle toplumu içinde eriyip yittiği, birincil kamu ilişkilerinin ağırlığını yitirdiği ve böylece bireyin gerçek tartışma ve ifade özgürlüğünün engellendiği savunulmaktadır. Görüleceği gibi genellikle haklı sayılabilecek bu tür karamsar yaklaşımların da, basın ve genel olarak medya olgusunu, Batı sorunları ve çözümünü temelinde kendi iç sınırları içinde ele aldığı ve Batı-dışı ülkeleri de kapsayan toplumsal değişme sürecinin bir ögesi olarak görmesine karşılık verili düzende yeni bir aşama umudundan söz etmemekte direndikleri açıktır. Bu nedenle eleştiriler çıkışsız, kendi içine kapalı, karamsar görüşler biçimindedir. Diğer iyimser görüşlerin zaten Batı-dışı toplumlar üzerinde bir kaygıları olmadığı için iletişim teknolojisindeki gelişmeleri olumlu yönde (küreselleşmenin bir parçası) değerlendirmektedirler.

Günümüzde iletişim teknolojilerinin oluşturduğu, aktardığı ve yaygınlaştırdığı bilince yönelik eleştiriler veya övgüler daha çok iletişim teknolojisi ile ilişkilidir. Bu nedenle iletişim araçlarının ve yaygınlaştırdığı bilincin özellikleri gündeme getirilmekte, iletişimin tek yönlü ve dikey özellikleri yanında, devlet-toplum veya seçkin-halk ikiliğini aşındıracak biçimde ikili-çokyönlü ve yatay özellikleri iletişim tanımlarında öne çıkarılmaktadır. Popüler sanat/bilinç tartışmalarının temelinde de bu argüman vardır. Hatta giderek faşizmin geniş kitleleri peşinde sürüklemesinde etkili olan devletin popülist niteliğiyle birlikte, bu ikiliğin de ortadan kalkması bir argüman olarak kullanılmaktadır. Ancak hakim siyasetin ve medyanın bugün de popülist bir nitelik taşıdığı göz ardı edilmektedir. Bu yüzden günümüzde iletişimin genişlik kazanması ve yatay örgütlenmesinin (kitle iletişim araçları ve bilincinin popüler kültür biçimine dönüşmesi) bir başka düzeyde tartışılması gerekir. Günümüz iletişim kuramcıları geliştirilen yeni medyalar sayesinde karşılıklı, bireysel ve yatay iletişimin gerçekleştiğini öne sürmektedirler.⁶ Ancak bu durum iletişimin kurumsallaşma ve tekelleşmesi özelliklerini gözardı etmeye yaramaktadır. Yine modern denetleme mekanizmaları olarak sistemin işleyişine katkıda bulunan medyaların kusursuz bir işleyişe sahip olmalarının sağlanması için yasal çerçevede güçlü koruyucu ilkeler getirilmiştir. Basına

⁵ Bkz. Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, Çev. Okşan Taşkent, Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

⁶ Francis Balle, Gerard Eymery, *Yeni Medyalar*, Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 95.

hukuki, demokratik bir “özne” imtiyaz ve sıfatı verilerek, dokunulmazlığının ve özgürlüğünün teminat altına alınması, onun toplum hayatında oynadığı çarpıcı rolün bir ödülü gibidir. Sıklıkla dile getirilen basın ve medya özgürlüğü kavramlarının, gerçekte fiilen toplum içinde ilişkilerin denetimini elinde tutan kesimlerin, verili düzen işleyişine ve özgürlüğüne hizmet ettiği söylenebilir.

Yeni medyanın kişilerin paylaşımını artırarak, ilişkileri aşırı şeffaflaştırarak aynı zamanda toplumsal denetimi yoğunlaştırdığını temellendirmede bir zorluk yoktur. Yeni medyanın öznel, bireysel içeriği geleneksel/modern uzmanca iletişim biçimlerinden bir kopmayı da belirtmektedir. Medyaların teknik olarak gelişmesi ve çeşitlenmesiyle yazılı basının, özellikle Batı’da eski misyon ve önemini yitirdiği ileri sürülmektedir. Yeni teknik olanaklarla teçhiz edilen medyaların, eski kitle medyalarının kusurlarını büyük ölçüde giderdikleri ve bireysel özgürlük alanlarını daha da genişlettikleri yolunda görüşler buna eklenmektedir. Bazı aşırı yaklaşımlar, bundan hareketle yazılı basının genel amaçlardan, toplumsal ideallerden -en önemlisi demokrasi şampiyonluğundan uzaklaştığını ve özel çıkarlara hizmet eder duruma geldiğini ifade etmektedirler. Bu görüşlerde önemli doğruluk payı da bulunmaktadır. Sosyalist blokun çöküşü Batı’da Komünist Parti ve yayın organlarının da sonunu getirdiği için, gerçekten basının siyasal amaçlardan büyük ölçüde koptuğu bir gerçektir. Basın bir siyaset organı olmaktan uzaklaşmış bulunmaktadır. Buna karşın yazılı basın dışında yer alan yeni medyaların bu boşluğu doldurduğu söylenebilir. Körfez Savaşı’nın hafızamızda henüz hala canlı kalan hatıraları, dünya siyasetinin yönlendirilmesinde uydu iletişiminin ne kadar önemli bir görev yüklendiğinin göstergesi gibidir. Bu rolün savaş ve şiddet ideolojisinin Batı içinde popülerleşmesinin ve komünizm dışında yeni genel bir düşman yaratmanın (İslamofobi) bir parçası olduğu da çok açıktır.

Bilgi ve iletişim (bilişim) veya enformasyon çağı olarak da nitelenen çağımızda internetin iletişim, bilgi ve enformasyon kaynağı olarak değeri, sanal iletişimin avantaj ve dezavantajları, güvenilirlik ve sınırlılıkları, medya-iktidar ilişkileri son zamanlarda sosyal bilimlerde oldukça revaç bulan bir konu. “Küresel ağ toplumu” koşullarında internetin ve internet aracılığıyla küresel ölçekte yayılan enformasyonun ne tür iktidar, hegemonya ve egemenlik ilişkilerine dayandığını sorgulamak da büyük önem taşıyor. Bu açıdan çözümlenmesi gereken başlıca çelişki, “enformasyon çağı”nda internet bilgisinin dezenformatik yapısıdır. Ayrıca buna bağlı bir başka sorun, çağımızda internet aracılığıyla gerçekleşen bilgi bombardımanının olağanüstü bir bilgi kirlenmesine yol açmasıdır. Bu temel sorunlar (enformel bilginin hegemonik yapısı, enformasyonun güvensizliği/dezenformasyon, enformasyon bombardımanının yol açtığı karmaşa ve bilgi kirliliği) çağımız insanının ente-

lektüel ve ahlaki yönden özgürleşimini doğrudan tehdit edecek niteliktedir. İnternet medyasının giderek yaygınlaşma eğilimi, insanlığı enformasyonel, imajinatif ve psiko-politik manipülasyon kısılacı içine alarak belirli iktidar zümreleri adına daha etkin bir toplumsal denetimin yolunu açmaktadır. Önemli bir başka sorun, internetin dijital olanakları vasıtasıyla enformasyon ve bilginin kolayca klonlanması ve paylaşımına sokulmasıdır. Böylece araştırmacı, sorgulayıcı düşünme olanağı kısıtlandığı gibi, enformasyon ve bilgi akışının araçsallaşmasının yolu da açılmaktadır. Dijital bilgi ve enformasyon, sağladığı onca yarara rağmen, pazar ekonomisi koşullarında piyasalaşma ve metalaşmanın görünürlük kazandığı bir alana dönüşmektedir. İnternet ortamında stratejik değer taşıyan bilgilere kolay ulaşılmazlık, gündelik yaşam ve eğlencenin ticarileşmesi, evrensel değerlerin horlanması, değersizliğin özendrilmesi, kakofoni, bilginin yığınsallaşması ve kullanılamaz hale gelmesi, değerlerde yüzeyselleşme, popüler içerik ve skandal bilgiler, bilgi/haber/yorumda fanatizm boyutuna varan tarafgirlik, bilginin çoklu kaynaklardan sunulmasına rağmen eleştirelilik ve özgürleşim sağlamaması, bilginin anlık tüketime hazır hale dönüşmesi, doğrulanamaması ve sorgulanamaması vb. sorunlar egemen küresel sistemden kaynaklanan sorunlardır. Bütün bu sorunlar entelektüel, bireysel ve toplumsal yaşamı türlü risk ve tehditler altına sokacak niteliktedir. Sadece devlet/yönetim düzeyinde seçkin yaşam tarzı ve bilgiler değil aynı zamanda halkın kendi deneyimlerine dayalı bilgi kaynakları da tahrip olmakta, bu iki yönlü tahribat popüler iletişim araçları ve onun içeriği ile doldurulmaktadır.

İletişim/bilgi/enformasyon çağı olarak nitelendirilen günümüzde önemli bir bilgi paylaşım ve iletişim aracı olarak internetin kullanımının avantaj ve kolaylıkları yanında yol açtığı birtakım sorunlar da bulunuyor. En başta da, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte bilginin devletlerin tekel ve denetiminden önemli ölçüde çıkmaya yüz tutması gelmektedir. Herhangi bir modern iletişim aygıtında dijital kaydı bulunan resmi veya kişisel her türlü bilgiye istenmeyen birtakım güç odakları tarafından rahatlıkla ulaşılabilir. Ağlar arası ağ anlamına gelen internette dolaşan bilgiler belirli merkezlerin denetiminde temerküz edilebilir niteliktedir. ABD merkezli olan bu dolaşım ve temerküz sisteminde hemen her türlü bilgi özel kişi ve kurumların eline geçebilmektedir. Çok gizli devlet yazışmalarının yer aldığı bu belgelerin açıklanmasıyla dünya dengeleri alt üst olabilmektedir. En son Wikileaks olayında da görüldüğü üzere, resmi sıfatı bulunmayan güçler devletlerin gizli bilgilerine sızarak belirli ülkelerde siyasal karışıklıkların yolunu açabiliyorlar. Yine son dönemde Türkiye’de yürütülen toplu siyasal yargılamalar sırasında isnat edilen suçların bilgisayar ve internet aracılığıyla işlendiği öne sürülüyor. Bu olaylar, internetin siyasal gündemin oluşmasında da etkili bir araç olduğunu gösteriyor. Öte yandan internet devlet bilgisini de türlü riskler altına soku-

yor. Askerlikten eğitime, yargıdan sağlığa kadar bütün kurumlarda e-devlet adı altında internet kullanımının zorunlu hale gelmesi, bu bilgileri dünya egemen güçlerinin kontrolüne ve suiistimaline açık hale getiriyor.

Bütün bu sakıncalar ve sorunlar, dünya ölçeğinde etkili olan ABD egemenliğinin siyasi, tarihi, toplumsal bazı yönlerinin açık bir biçimde görülmesini sağlıyor. Ancak bu saptamaların herkes tarafından da artık bilinmesi nedeniyle toplum bilimlerinin bunlardan çıkaracağı yeni açıklamalar ve sonuçlar daha çok önem kazanmış durumdadır. Bilimin görevi artık topluma da malolmuş, sıradanlaşmış bilgileri tekrarlamak değildir. Bu nedenle bu saptamalarla yetinmek durumunda kalamayız. İnternette bilgi kirliliği, bilginin güvenilirliği, denetimi ve piyasalaşması, bilinçte belirsizliğe, kirliliğe yol açan şey, bilginin çok çeşitli kanallardan akması değildir. Asıl önemlisi, bu aktarım sırasında birçok şeyin iç içe geçmesidir. Enformasyon, dezenformasyon, bilgi, malumat, istihbarat, haber, düzmece istatistikler, yorum, imge, reklam, görsellik, eğlence unsuru iç içe geçerek gerçeği belirsizleştirmekte, tarihi ve toplum güçlerini de etkisiz kılmaktadır. İnternetin renkli ikonik dünyasında insan bilinci, benliği, kimliği parçalanmakta, dünyayı kavrama yeteneği sabote olmaktadır. İnsanın hür düşünme, sebepler ile sonuçlar arasında bağlantı kurarak kavrama olanağı sarsılmaktadır. Birey, kendisinin üretilmesine pek az katkıda bulunduğu veri bombardımanı karşısında etkisiz ve pasif kalmaktadır. Bilginin sanal ortamlarda üretilip yine sanal gruplar içerisinde paylaşılmasının bir handikapı da gündelik tüketim (paylaş ve unut) mantığını yansıtır oluşudur. Hazır bir şekilde bulunan, vasat ve genel geçer bilgileri paylaşma sunmaktan bilgi üretimine katkıda bulunmaya fırsat kalmıyor. Bütün bunlar artık iletişim ve onun yaygınlaştırdığı bilincin insanın gereksinimlerinden koptuğunu ve giderek toplumu, toplumsallaşmayı tahrip ettiğinin göstergeleridir. İletişimin giderek koşullardan kopması, toplumun deneyimlerini hiçlemesi, insanlık birikimini oluşturan değerlere karşıt hale gelmesi, toplumlararası ilişkilerde birikim ve sürekliliği, insanın birlikteliği ve geleceğine karşıt hale gelmesi yeni bir durumdur. İletişim ve popüler kültür arasında böyle bir bağlantı vardır. Artık seçkin/yöneticilerin kültürü ile yönetilen/halk kültürü uygarlık çerçevesi içinde etkili olmaktan çıkmaktadır. İletişimin ve bilginin popülerleşmesi aslında bu yönde bir tahribatı, umursamazlığı, kopuşu belirtmektedir. Bizim küresel barbarlık çağına giriş olarak tanımladığımız bu dönemde iletişim teknolojisinin ve onun oluşturduğu bilincin (iletişim çağı) böyle bir rolü vardır. Bu yönelişe karşı direnç insanlığın geleceğini belirleyecektir.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının kurumsallaşma, tekelleşme, yabancılaşma eğilimi çok geniş boyutlara uzanmıştır. Yeni medya ile yeni biçimler de almıştır. Ancak bu özelliklerde temelde büyük bir değişme yoktur. İletişim teknolojilerinin getirdiği yük büyük işletmeler tarafından üstlenilmek-

tedir. Bilinci aktarmada, oluşturmada, yaygınlaştırmada, gerekli teknolojiyi geliştirmede uzman kadrolar, teknokratlar ve CEO'lar ön plana çıkmıştır. Kitle iletişim süreci bir yandan büyük bir yatırım gerektirirken, diğer yandan bilgi ve eğitimle donanmış uzmanlaşmış bir yapıyı da gerektirmektedir. Bu örgütlenmenin getirdiği maliyet giderek ticari, mali, askeri, endüstriyel sermaye ile sanat-eğlence sermayesinin iç içe geçmesini, kültür ve iletişimdeki rol ve gücünün artmasını, mevcut sınırları ve koşulları aşacak, değersizleştirecek düzeyde genişlemesini ve tekelleşmesini sağlamıştır. Günümüzde iletişim örgütlenmesi ve bilgi üretimi çok büyük yatırımlar isteyen pahalı bir alana dönüşmüştür. Çeşitli sektörlerin iç içe girmesi gerekli mali desteği ve denetimi sağlamak içindir. Batı-dışı toplumlarda kitle iletişim araçlarının geliştirilmesi ile denetimin sağlanması amacıyla ele geçirilmesi süreci (yay-tay-dikey tekelleşme) birlikte yürütülmektedir. Çokuluslu teknolojik altyapı, mali destek ve ideoloji-içerikli ürünlerin üretimi üzerinde denetim için belli mekanizmaların ve ilkelerin konulması, korunması da iletişim sürecinin bir parçası haline gelmiştir.

Kitle iletişim araçlarının aktardığı, oluşturduğu bilinç, iletişim örgütlenmesinin ve denetimin biçimsel, içeriksel, ideolojik koşullarına uymak zorunda kalmaktadır. Toplumsal bilinç koşullardan koparak topluma yabancılaşırken toplum da kendine yabancılaşmaktadır. Kitle iletişim süreci ve yapısının toplumun üzerinde/dışında örgütlenmesi toplumu bilginin, iletişimin üretilmesi sürecine katılmadan uyumunu sağlarken toplum ve düzen birbirinden kopmakta ve birbirine yabancılaşmaktadır. Kitle iletişim araçlarının belirleyiciliği ve uzmanlaşma nedeniyle toplum iletişim süreci dışında etkisiz kalmaktadır. İletişim araçları tek yönlü işleyişi içinde tartışma, düzeltme ve müdahaleye izin vermemektedir. Bu nedenle düzene karşı çıkışlar etkisiz, antici-uyum olmaktan ileri gitmemektedir. İletişim peygamberi gibi görülen McLuhan'ın "dünyanın büyük bir köye dönüştüğü", "araç iletidir", "sıcak-soğuk iletişim araçları" gibi özdeyişleri mevcut koşulları ve çerçeveyi tanıtmaktadır. Bu saptamanın ötesinde esas önemli olan insanın kendi varlığı ve kimliğinin tahrip olması, sorunları üzerinde etkili olmaktan çıkmasıdır. Bu nedenle günümüzde Batı dünya egemenliği içinde otoriterlik öne çıkmakta, verili düzen kendini toplum koşulları ve ilişkilerinin üzerinde mutlaklaştırmaktadır. Bu nedenle iletişimin içeriği yerine iletişim aracının yapısının etkili olduğu (kitlelerin edilgenliği, dışta kalması) görüşü öne çıkmıştır. Bu basmakalıp görüşler akademi dışında da yaygındır.

Kitle iletişim araçlarının kurumsallaşma, tekelleşme, yabancılaşma özelliklerini saptamak da kendi başına yeterli değildir. Aynı zamanda bununla ilişkili olarak düzenin kendini nasıl yeniden ürettiğini ve toplum üzerindeki hegemonyasını tanımak için iletişim örgütlenmesinin getirdiği sınırlama, tek yönlü iletişim yanında yatay iletişim örgütlenmesinin özellikleri ve bunun

gümüz dünya egemenliği otorite ile ilişkisini de tartışmak gerekir. Öncelikle günümüzde kitle iletişim sürecine ve örgütlenmesine, bilincin oluşturulması, aktarılmasına geniş kitlelerin katılma olanağı ancak verili ilişkiler çerçevesinde ve edilgen bir biçimde mümkündür. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırdığı bilincinin ilk özelliği verili düzenin mutlaklaşması anlamında "sınırlanma/sınırlılık"tır. Düzen mutlaklaşırken koşullardan kopmakta, toplumu ve toplumsal ilişkileri de sınırlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının belirleyiciliğini savunmak düzenin mutlaklaşmasını tartışmamak, buna katılmak anlamına gelmektedir.

Yeni bir alternatif örgütlenme ve bilinç oluşturmamayan Batı-dışı toplumlar da iletişim kaynaklı örgütlenme ve açıklamalar etkilidir. Yabancılaşma ve kimlik krizi ve bunun gündelik yaşamda temsil krizi olarak ortaya çıkması Doğu'da büyük bir tahribata neden olmuştur. Artık sorunların anlaşılması ve çözümünde kişisel düzeyde etkili olmak mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde bilim düzeyinde ortak bir bakış açısı içinde birlikte çalışmak, verili düzenden ve görüşlerden bağımsızlaşarak etkili olmak gerekmektedir. Ancak görüntü tersinedir bir yandan bilim düzeyinde de Batı eksenli otorite ve tekelleşme, bunun üniversiteler arası ilişki, öğrenci değişimi, referans sistemi, uluslararası yayıncılık gibi çeşitli biçimleri ve aynı zamanda kişisel çalışmanın öne çıkarılması verili koşulların dışına çıkmayı engellemektedir. Yeni toplum ve bilgi örgütlenmesi özellikle toplum bilimleri üzerinde etkili olduğu gibi akademik yaşam içinde de yeni bir örgütlenme ve denetimin, tekelleşme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bütün bu olumsuz özelliklerin elbette bizi engellememesi, yeni bir tartışma ve arayışlara kapalı olmaması gerekir. Zorluklar vardır, ama zorlukların olması sorunların aşılması anlamına gelmez.

Batı için önemli olan sadece denetim ve kurumsallaşma değil arayış ve tartışma isteğinden de gönüllü olarak vazgeçilmesidir. Bir anlamda kendi kendimizi engellememiz, denetlenmemesi en zor alan zor olan düşünce düzeyinde verili ilişki ve koşulların dışına çıkmamız ve özgürleşmemiz istenmemektedir. İletişim ile ilgili iyimser görüşlere katılmakta Batı için sorun yoktur, durumdan memnun olmayanlar için de tartışmanın önüne geçmek, ket vurmak için kötümser görüşler yine Batı eliyle gündeme getirilmiştir. Böylece Batı-dışı toplumların arayışlarından vazgeçmeleri için kuramsal düzeyde de zemin oluşturulmaktadır. Batı'da gündeme getirilen iletişim kaynaklı kötümser açıklamalar verili düzen ve otoriteyi mutlaklaştırmakta, bize bunun dışına çıkmanın mümkün olmadığını öğretmektedir. Karamsar görüşler toplumsal düzende bir aşama, sıçrama öngörmedikleri için verili düzenin işleyişine, verili otoriteye eleştiri getirirler bile mutlak iktidarın/düzenin savunucusu durumundadırlar. Gerçeğin belirsizleşmesi, toplum ve tarihin "anlaşılması zor ve bulanık" kavramlara dönüşmesi, söylem, kurgu, dil

üzerine odaklanan çalışmalarla bütünleşmesi bu nedenledir. Batı’da iyimser veya kötümser iletişim açıklamaları sonuçta bir ortaklık taşımaktadır. Öne çıkan kuramsal açıklamalarda amaç verili düzenin ve otoritenin toplum içinde meşrulaşmasını ve “rıza üretimini” araştırmaktır. Batı içinde toplumların ve toplum güçlerinin verili düzeni aşma girişimleri yoktur. Artık konu bile edilmemektedir. İletişim ile ilgili iyimser ve kötümser görüşler bu nedenle Batı kaynaklı bilimsel açıklamalarda birbirlerini reddetmeden, yan yana, birlikte yer almaktadır.

Tekrar etmekte fayda var. Batı’da iletişimle ilişkili iyimser ve kötümser görüşlerin temelinde verili düzen içinde “rıza üretimi”, “düzenin meşrulaşması” tartışma konusu edilmektedir. Bu anlamda bütün karşıtlıklarına rağmen ortak bir temelde buluşmaktadırlar. Batı içinde alternatif bir düzen arayışı yoktur. Verili düzeni mutlaklaştırılmalarının ve tarihe karşı duyulan güvensizliğin temelinde Batı-dışındaki güçlerin yeni yöneliş ve arayışlarının, sıçrama ve aşama umudunun önüne geçme isteği vardır. İletişim kaynaklı iyimser ve kötümser açıklamaların (ister verili düzene övgüler düzsünler, isterse mevcut otoritenin aşılmazlığından söz etsinler) sonuçta yeni bir önerileri bulunmamaktadır. Yeni bir gelecek ve aşama beklemedikleri için iyimser veya karamsardırlar. Bizim Batı iyimserliğine katılmamız söz konusu olmadığı gibi Batı kötümserliğine kapılmamız için de bir neden yoktur. Batı egemenlik ve üstünlüğünün en çok yaygınlaştığı XX. yüzyıl boyunca Doğu halkları Çanakkale’de ve çeşitli cephelerde Batı karşısında durdukları gibi, ikinci büyük savaş sonrasında da kendi bağımsızlıklarını kazanarak Batı sömürgeciliğinin sonunu getirmişlerdir. Batı soygun ve sömürüsü sürdükçe en olumsuz koşullarda bile Batı-dışı halkların (güçleri yetmedikleri için boyun eğseler de) buna “razı” olmaları ve sömürüye, soyguna fiilen ortaklığı mümkün değildir. Sadece kendi bağımsız varlık ve kimliklerini sürdürmeleri bile Batı dünya egemenliğine karşı dirençlerinin bir göstergesidir. Bu nedenle iletişim ile ilgili açıklamalarda verili koşulların mutlaklaşması ve umutsuzluk bizim en başta karşı çıktığımız, katılmadığımız bir açıklamadır.